

Рецензент
Вавіна Л.С.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ РОБІТ УЧНЯМИ
З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ НА УРОКАХ ПРАЦІ**

Легкий О.М.
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
м. Київ

Анотація

Трудове навчання школярів з порушеннями зору сприяє корекції сенсомоторної діяльності, конкретизації уявлень про навколишнє середовище, предмети й матеріали.

Ключові слова: *трудове навчання, практична діяльність, діти з порушеннями зору.*

Аннотация

Трудовое обучение школьников с нарушением зрения способствует коррекции сенсомоторной деятельности, конкретизации представлений об окружающей среде, предметах и материалах.

Ключевые слова: *трудовое обучение, практическая деятельность, дети с нарушением зрения.*

Summary

Labor educating of schoolboys with sight infringement promotes correction touch to activity, a concrete definition of representations about environment, subjects and materials.

Keyword: *labor educating, practical activities, breaking a vision children.*

Практична діяльність дитини є найбільш активною формою її взаємодії з навколишнім середовищем. Звичайно, коли учень уважно слухає розповідь учителя і свідомо засвоює зміст навчального матеріалу, його діяльність теж має активний характер. Проте у цьому випадку діяльність дитини ніби замикається на ній самій. До того ж сприймання і засвоєння навчальної інформації досягається за рахунок перцептивних та розумових дій учня. В процесі практичної діяльності структура дій значно ускладнюється, виникає потреба у виконанні не лише перцептивних та розумових, а й практичних дій.

При цьому всі групи дій виступають у єдності та взаємодії. Від рівня сформованості кожної з них залежить ефективність практичної діяльності учнів в цілому.

Будь-яка діяльність завжди пов'язана з об'єктом – матеріалізованим, предметним (рослини, тварини, наочні посібники) чи ідеальним (уявлення про предмет чи явища, граматичне правило, фізичний закон тощо).

У процесі навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на засвоєння певних знань, успіх досягається тоді, коли об'єкт діяльності добре усвідомлений учнями, тобто вони всебічно вивчили його істотні ознаки, складові частини. Практична діяльність, якщо розглядати її схематично, бере свій початок з об'єкта. Наприклад, учень повинен виліпити один з овочів. Якщо йдеться про овоч, якого він не спостерігав (наприклад, баклажан), йому пропонують обстежити натуральний овоч або його зображення у вигляді муляжу, малюнка. Коли ж завдання стосується знайомих овочів, учень бере за зразок уявлення про них. Незважаючи на різний характер об'єкта (предметний у першому випадку та ідеальний - у другому), учень використовує орієнтир, який визначає зміст усієї наступної діяльності. Отже, на початковому етапі практичної діяльності особливого значення набуває якість уявлень про предмет.

Характер практичної діяльності зумовлений якістю сформованого образу про об'єкт, на який спрямовані дії учнів. Неповне або помилкове уявлення про предмет призводить до помилок у плануванні дій, виборі матеріалів, інструментів, визначенні форми, розмірів, співвідношення частин виробу тощо.

Тому на початковому етапі організації практичної діяльності учнів особливого значення набуває керівництво процесом формування уявлень про предмет.

Ознайомлення учнів з об'єктом праці відбувається дотиковим (у сліпих дітей) або зоровим (у дітей із залишками зору та слабозорими) обстеженням його форм, розмірів, ознак та властивостей матеріалу, розташування частин

тощо. Враховуючи, що таке обстеження має на меті не лише сформувати уявлення про предмет, а й уміння його відтворити, увагу учнів слід спрямовувати на вивчення конструктивних особливостей об'єкта: конфігурації окремих частин, співвідношення їх розмірів, способів з'єднання тощо.

Для дітей з порушеннями зору цей етап пов'язаний з особливими труднощами. У сліпої дитини уявлення про предмет створюється на основі переважно дотикового сприймання. Учні із залишками зору активно використовують їх, вони обстежують предмети та явища з допомогою зору. Проте у кожному випадку, незважаючи на своєрідний характер сприймання, формування уявлень про предмет чи явище відбувається специфічно і потребує спеціального керівництва цим процесом. Наприклад, сліпим учням важко сприймати предмет в русі, спостерігати за динамічними явищами. Тому вони змушені часто орієнтуватися на статичний образ і лише за уявою доповнюють сформований образ динамічними характеристиками, що не забезпечує достатньої повноти та адекватності уявлень.

Слабозорим учням легше сприймати предмети та явища в динаміці. Проте й для них спостереження швидких змін у стані предмета під час руху вимагає великого напруження уваги та зору.

Отже, педагог має так організувати спостереження учнів, щоб уникнути негативного впливу вад зорового сприймання і сприяти формуванню повноцінних уявлень про предмет чи явище.

Для успішної практичної діяльності дітей з порушеннями зору, зокрема для формування уявлень про об'єкти, слід враховувати:

- особливості предмета чи явища;
- мету наступної практичної діяльності;
- характер пізнавальної та практичної діяльності сліпих та слабозорих учнів.

Практична діяльність сліпих та слабозорих дітей в процесі навчання переважно пов'язана з виконанням спостережень у класних умовах та в

природному середовищі; з відтворенням предметів і явищ засобами моделювання та проведення дослідів, роботою в майстернях, на шкільній навчально-дослідній ділянці та в живому куточку.

У процесі практичної діяльності учні взаємодіють з предметами чи явищами, які істотно відрізняються один від одного. А це означає, що в процесі їх пізнання учні мають й діяти по-різному.

Розглядаючи особливості предметів чи явищ, доцільно класифікувати їх за двома ознаками: динамічною характеристикою та метою практичної діяльності.

До першої класифікаційної групи предметів та явищ можна віднести **динамічні об'єкти**: діючі машини та механізми, живі істоти, природні явища, навчальні кінофільми, фізичні процеси; та **статичні об'єкти**: предмети рослинного світу, засоби унаочнення навчального матеріалу (картини, макети, муляжі, схеми), лабораторне обладнання тощо.

Від того, до якої групи належать об'єкти практичної діяльності учнів, залежить своєрідність педагогічного керівництва процесом формування уявлень про них.

Формування уявлень про об'єкти першої групи передбачає, насамперед, створення сприятливих умов для сприймання учнями динамічних характеристик предметів та явищ навколишньої дійсності.

У результаті такого сприймання в учнів повинні скластися чіткі уявлення про зміни, що відбуваються з об'єктом у процесі його діяльності й розвитку.

У практиці роботи шкіл це завдання досягається таким способом: учням показують переважно статичні об'єкти, в яких зафіксовано два етапи - до початку дії та після неї. В результаті цього учні дістають певне уявлення про зміни, які відбулися з об'єктом. Проте суть процесу перетворення або змін залишається поза їх безпосереднім сприйманням, і учні дізнаються про це лише з пояснень учителя. Тому для формування адекватних уявлень про динамічні об'єкти потрібно, щоб учні перед безпосереднім сприйманням

засвоїли певні теоретичні відомості про принципи роботи машин або механізмів, способи життєдіяльності живих істот, причинну залежність природних явищ. Отже, під час організації спостережень за динамічними об'єктами доцільно керуватись схемою: від загального до конкретного. Внаслідок цього у свідомості учнів складається теоретична модель - схема предмета або явища, а наступні пізнавальні дії набувають цілеспрямованості і забезпечують одержання безпосередніх вражень, які конкретизують теоретичні положення.

Для дітей з порушеннями зору, особливо сліпих, такий підхід до організації спостережень за динамічними об'єктами найбільш повно відповідає їх пізнавальним можливостям, зокрема забезпечує чітко визначені напрямки і сфери пізнавальних дій. До цього слід додати, що розуміння учнями теоретичних положень полегшує й прискорює процес сприймання предметів чи явищ.

Спостереження за статичними об'єктами у сліпих та слабозорих дітей не викликає труднощів. Важливо навчити їх здійснювати послідовне обстеження предметів, керуючись певним порядком пізнавальних дій. Для цього учням пропонують спочатку цілісно оглянути або дотиково обстежити предмет для визначення його родової належності. Далі учні за планом послідовно обстежують предмет, в результаті чого досягається розпізнавання на рівні видової належності.

Для сліпих та слабозорих учнів велике значення має використання збережених органів чуття. Тому, привчаючи учнів до планомірного та послідовного спостереження за предметами, вчитель орієнтує їх на обов'язкове виявлення та відображення візуальних, дотикових та інших властивостей.

У процесі сприйняття того чи іншого об'єкту, явища учень поступово накопичує сенсорний досвід. При цьому необхідно, щоб властивості й назви предметів, явищ, які дитина сприймає, були поєднані словом, що допомагає

закріпити в дитини уявлення про предмет чи явище, зробити їх більш чіткими, стійкими.

Дотикове й кінестетичне сприйняття є найбільш інформативною сенсорною функцією для сліпих і слабозорих учнів. Воно дає їм інформацію про форму, величину, об'єм, а також забезпечує розвиток уявлень про інші властивості предметів: вагу, фактуру, температуру.

Основними напрямками сенсорного виховання на уроках праці є:

- формування в учнів системи обстежувальних перцептивних дій (розглядання, обмацування);
- формування системи сенсорних еталонів, тобто узагальнених уявлень про предмети, матеріали та їх властивості;
- формування вміння самостійно застосовувати системи перцептивних дій і сенсорних еталонів у практичній діяльності;
- виправлення недоліків моторики, розвиток ручної вмілості, зорово-рухової координації, способів і прийомів рухових дій;
- розвиток пошукових способів орієнтування;
- формування правильного орієнтування в навколишньому предметному середовищі.

Розвиток спостережливості у дітей з порушеннями зору повинен бути основою ознайомлення учнів з навколишньою дійсністю, однією з умов успішного трудового навчання. Програмовий матеріал з уроків праці може бути повноцінно засвоєний виключно в процесі аналізуючих спостережень.

Вивчення кожного об'єкта праці доцільно розпочати саме з виявлення наслідків спостережень учнів. Такий характер роботи значною мірою конкретизує і збагачує досвід дітей, активізує їхню пізнавальну та відтворюючу діяльність. У них виникає потреба повідомити про побачене і висловити своє ставлення до нього. Роль спостережень значно знижується в тих випадках, коли вони організовуються лише після вивчення нового матеріалу. При цьому втрачається основний зміст спостережень – дослідницький підхід до обстеження предметів і явищ навколишнього світу.

Спостереження повинні широко використовуватись і в процесі трудового навчання, і в позаурочний час. При цьому за характером проведення вони можуть бути найрізноманітнішими і проводитись в різних умовах: в класі, в куточку живої природи, на пришкольній дослідній ділянці, в природі, на виробництві та ін. Вчитель безпосередньо повинен керувати процесом спостережень учнів. Успіх спостережень залежить значною мірою від характеру завдань вчителя. Через це необхідно задавати учням запитання та завдання, які б змушували їх думати, самостійно шукати відповіді.

Під час бесіди вчитель не лише виявляє уявлення дітей про різні об'єкти спостережень, а й з'ясовує причинну обумовленість їх вигляду або стану. Завдяки такій роботі в учнів створюється основа для порівняння об'єктів праці та матеріалів. Зрозуміло, що успішність спостережень може бути забезпечена лише тоді, коли вони проводяться систематично. Це важлива передумова повноти та адекватності уявлень сліпих та слабозорих учнів про природні об'єкти, об'єкти праці, які є зразками виготовлення тих чи інших виробів на уроках трудового навчання

Проведення спостережень зі сліпими та слабозорими учнями вимагає від педагога зосередження уваги на питанні: що повинні спостерігати учні. Від доцільного вибору об'єктів для спостереження залежить повнота уявлень учнів про певне явище чи об'єкт пізнання. Отже, враховуючи особливості обстежувальної діяльності учнів, для спостережень вибирають об'єкти, в яких з найбільшою повнотою та виразністю виявляється суть явища, що підлягає вивченню.

Спостереження є також основним видом роботи на *екскурсіях*. Екскурсія є цінним джерелом збагачення знань та розширення світогляду дітей, засіб розвитку їх здібностей орієнтування в докiллі, спостережливості, допитливості тощо.

Кожна екскурсія має свою мету. Відповідно до мети учитель визначає місце екскурсії й об'єкти, які діти будуть спостерігати. Перед проведенням екскурсії вчитель сам повинен ознайомитись з місцем екскурсії, об'єктами

спостережень чи матеріалом, який намічається зібрати для подальшого використання в класі. Вчителю доцільно скласти план проведення екскурсії, включаючи до нього такі питання:

- а) час, місце і тривалість екскурсії;
- б) мета і зміст екскурсії, тобто що і в якій послідовності буде показано дітям;
- в) в чому конкретно буде полягати підготовка учнів до екскурсії;
- г) як будуть підведені підсумки екскурсії.

Склавши план проведення екскурсії, учитель ознайомлює з ним учнів.

Перед екскурсією педагог розповідає дітям, куди і з якою метою вони йдуть, на що потрібно звернути увагу під час екскурсії. Нагадує дітям правила поведінки під час екскурсії, правила техніки безпеки, правила культурної поведінки та правила вуличного руху. Клас можна поділити на групи та призначити відповідальних за екскурсію у кожній групі.

Екскурсійне ознайомлення з майстернями найкраще проводити в найближчі невеликі майстерні з ручною і машинною обробкою матеріалів. Під час екскурсії діти безпосередньо знайомляться з видами і характером професійної праці, з роботою окремих машин і механізмів.

Вчителеві необхідно добре продумати, на чому саме слід зосередити увагу дітей і не відволікати їх від спостережень зайвими розповідями. Завдання вчителя - керувати спостереженнями дітей, спрямовуючи їх увагу на найважливіші ознаки й особливості спостережуваного об'єкта. Для цього вчитель ставить учням ряд запитань і дає окремі конкретні завдання. В окремих випадках доцільно розподілити учнів по 2-3 особи і дати кожній групі завдання для самостійної роботи. Екскурсії з завданням для самостійної роботи викликають великий інтерес в учнів і проходять при активній діяльності дітей. Під час екскурсії вчитель повинен перевірити роботу кожної групи і допомогти дітям правильно виконати поставлене завдання. Наприкінці екскурсії необхідно зробити короткий огляд того, що

спостерігали учні, з'ясувати причини тих або інших явищ, властивості об'єктів спостережень.

Спостереження відіграє важливу роль в пізнанні учнями оточуючого світу. Воно повинно широко використовуватись і в тих випадках, коли діти вивчають новий предмет, і тоді, коли предмет учням уже знайомий, але про нього вони мають не досить повне уявлення, і в тому разі, коли необхідно уточнити, поширити і поглибити знання учнів. Спостереження посідає важливе місце з перших кроків навчання учнів з порушеним зором. Чим ширше і послідовніше використовуються спостереження дітей на початковому етапі навчання, тим більшою мірою вони оволодівають вмінням спостерігати за предметами, явищами і процесами, тим чіткішими і правильнішими будуть їхні уявлення про довкілля.

Список використаних джерел:

1. Ермаков В.П., Якунин Г.А. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения. М.: Просвещение, 1990.
2. Моргуліс І.С. Розвиток пізнавальної діяльності сліпих дітей на уроках ручної праці // Питання дефектології. – Вип. 5. – К., 1970. – С. 130-135.